

FELSEFE DÜNYASI

2017/YAZ/ SUMMER Sayı/Issue: 65
FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ
Yerel, Süreli ve Hakemli Bir Dergidir.
ISSN 1301-0875

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm öğretim üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Yard. Doç. Dr.) *Felsefe Dünyası*'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin doğal üyesidir.

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına
Başkan Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ

Editör / Editor

Prof. Dr. Celal TÜNER

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Ahmet İNAM (ODTÜ)
Prof. Dr. Celal TÜNER (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. M. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Doç. Dr. Levent BAYRAKTAR (Yıldırım Beyazıt Üniv.)
Yard. Doç. Dr. Necmettin PEHLİVAN (Ankara Üniv.)
Yard. Doç. Dr. M. Enes KALA (Yıldırım Beyazıt Üniv.)

Felsefe Dünyası yılda iki sayı olmak üzere Temmuz ve Aralık aylarında yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's Index ve Tubitak/ULAKBİM tarafından dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is published biannually. It is indexed by Philosopher's Index and Tubitak/ULAKBİM since 2004.

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122
Kızılay - Çankaya / ANKARA
PK 21 Yenışehir/Ankara • Tel & Fax: 0 312 231 54 40
www.tufed.org.tr

Fiyatı / Price: 35 ₺ (KDV Dahil)

Banka Hesap No / Account No:

Vakıf Bank Kızılay Şubesi

IBAN : TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi ve Baskı / Design and Printed by.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alinteri Bulvarı 1256 Sokak No: 11

Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0 312 354 91 31 (Pbx) Fax: 0 312 354 91 32

Basım Tarihi : Temmuz 2017, 750 Adet

Erdem Ahlâkı Ve Ödev Ahlâkının Birbirlerine Seslenmesinin İmkânı

MAKALE GELİŞ TARİHİ : 28.03.2017 / YAYINA KABUL TARİHİ: 29.05.2017

Muhammet Enes KALA*

Giriş

Batı düşüncesinde normatif/kural koyucu ahlâk felsefesi denildiğinde çoğunlukla kategorik olarak erdem ahlâkı, ödev ahlâkı ve faydacı ahlâk akla gelir. Her üç ahlâk ekolü de ahlâkî eyleme ölçüt verme, insana ne yapması gerektiğini salık verme konularında bir yaptırım gücü ve yönlendirme imkanına sahip olduklarına inanırlar. Ancak her üç teorinin birbirlerinden yalıtık olup-olmadığı, kategorik ayrımın kendi içinde işlevsel olup-olmaması, ekollerin birbirlerine kendi içlerinden hareketle seslenebilmeleri imkanı oldukça tartışmalıdır. Çalışmamız, erdem ahlâkı ve ödev ahlâkı ekollerinin Batı düşüncesi içerisinde Aristoteles ve Kant'ın anlayışları çerçevesinde karşılıklı etkileşim imkanlarını sorgulamaya hasredilecektir. Bunu yaparken iki ahlâk felsefesi ekolünün birinin diğerinden tamamıyla tecrit edildiğinde ortaya çıkabilecek sorunlara ilişkin düşüncelere yer verilecektir.

Hoof, son yüzyılda ödev ve erdem ahlâklarının çatışması üzerine oluşan ciddi bir literatürün doğduğundan bahseder.¹ Söz konusu çalışmalarda ileri sürülen ve kabul edilen şekliyle çatışmacı savunma, kuralcı ahlâk teorilerinin bağımsız ayrılığının konumuna göndermede bulunurken, aynı zamanda erdem veya ödev ahlâk teorilerinin neden olduğu eksiklikleri farklı ve yeni bir sentetik eksende giderilip giderilemeyeceği sorusunu sormamıza izin verebilir. Çalışmamız böylesi bir soru üzerinden hareket

* Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, Yard. Doç. Dr. Çalışmada Muhammet Enes Kala, *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2015. eserinden faydalanılmıştır.

1 Stan von Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Chesham, 2006, s. 7.

edecek olup, genel itibarıyla Aristoteles ve Kant'ın ahlâk anlayışları merkezinde her iki ekolün birbirine seslenme imkanlarını ve sentetik kural koyucu bir ahlâk ekolü arayışının uzanımlarını sorgulayacaktır.

Erdem ve ödev ahlâkları, ahlâkı anlama, kurallar oluşturma, bu kuralları gerekçelendirme ve bunların yaşama nasıl intibak ettirebileceğini anlama noktalarında birbirlerine benzemekte ancak öncelik ve şekilleri itibarıyla birbirinden ayrılmaktadırlar. Erdem ve ödev ahlâklarının temel ayrılık noktalarını görebileceğimiz yer ise büyük oranda nesnellik ve öznelilik temelidir.² Söz konusu zemin, çalışmamızda bir tarafla mukayese imkanını gerçekleştirilmeye çalışacağımız, diğer yandan da erdem ahlâkı ve ödev ahlâkının neden birbirlerini tamamlayıcı düzlem üzerinde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin -bir yönüyle- gerekçelendirme zemini olarak değerlendirilecektir.

Ahlâkın nesnel mi yoksa öznel mi olduğu oldukça tartışmalıdır. Erdem ahlâkında ahlâkî yargıların çoğunlukla özne tabanlı olduğu öne sürülebilir, bu zeminde davranışların değerlendirilmesinin; davranışı ortaya koyan özne, davranışın ortaya konulduğu durum ve şartların göz önünde tutulmasına bağlı olduğu düşünülür. Yoksa ortaya konan edimin doğrudan kendisinin özsel bir değerinin olması ya da davranışı ortaya koyduran maksimin doğrudan ahlâkî bir öze sahip olduğu anlayışı pek makbul görülmez. Erdem ahlâkında davranışın ahlâkîliğinden daha çok ahlâk öznesinin karakter özellikleri merkezîlik arz eder. Kişinin karakteri, davranış ortamında ilgili bağlam, şartlar, zaman ve kişinin yakınlık kurduğu çevre vs. erdem ahlâkının içinden bakılacak olursa ahlâkî akletme sürecine dâhil edilir. Ödev ahlâkında ise böyle bir bağlılık söz konusu değildir, ahlâkî yargının doğruluk değeri, onu değerlendiren öznenin kişilik özelliklerinden ve yargının sonucundan bağımsız bir şekilde doğru ya da yanlış kabul edilir.³

Ahlâk söz konusu olduğunda öznelilik ve nesnellik sarmalında hareket edebilmek, erdem ve ödev ahlâkına ilişkin fikir yürütmede bize kolaylık sağlayabilir. Yeri gelmişken gerek erdem ahlâkının, gerekse ödev ahlâkının ahlâk dilinde göreceliğe sırt döndüğünü ifade edelim. Öznelilik (subjectivity), özellikle erdem ahlâkının ahlâk dilinde önemli bir yere sahipken, göreceliğin (relativity) ise her iki ekolün ahlâk dilinden şiddetle

2 Stan von Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, ss. 4-5.

3 Stan von Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, s. 46.

uzaklaştırıldığına şahit oluruz. Bunun nedeni, ilkinde yani öznellikte ortak ideal bir ahlâkî ufkun mümkün olup, onu gerçekleştirme yolları ve araçlarının nispeten farklılık arz etmesinin kabul edilebileceği ortak bir düzlemin olası olması, diğerinde ise bu ufkun hiçbir şekilde mümkün olmayıp, amaç haline getirilen araçların farklılaştırıldığı asli düzlemin ele avuca geleme-
mesiyle açıklanabilir. Öznellikte insanlar ortak bir iyi ideali çerçevesinde birleşebilir, ancak bu iyi idealinin gerekçelendirme ve gerçekleştirilme yollarında ve araçlarında farklı düşünüp eyleyebilirlerken, görecelikte ortak iyi ideal tasarımının bizatihi kendisi mümkün olamaz. Ödev ahlâkı burada nesnellığı özsel değer anlayışına dayandırarak okumak isterken, erdem anlayışında nesnellik, ahlâk için ancak bir boyuta işaret eder. Yani erdemlerin olmazsa olmaz bir ahlâkî niteliğe işaret etmesi ve bazı temel erdemlerin bizatihi kendileri itibarıyla özsel bir değere sahip olması erdem ahlâkında nesnellığe işaret ederken, onların pratik düzlemde yaşanma şekilleri ve sosyal pratiklerde içerilme şekilleri öznellik boyutunu erdem ahlâkına kazandırır görünür.

Öznellik ve nesnellik tartışmasına bir boyutu da ahlâkın kaynağına ilişkin tartışmalar katmaktadır. Ahlâkın kaynağı sorunu oldukça eski ve tartışmalıdır. Akıl ve din gibi meşhûrâtın da ahlâkın kaynaklarından birisi olduğu kabul edilebilir. Bu kabul, ahlâkın özsel değil, daha çok uzlaşım olabileceği imasını taşır. Ama şurası var ki, gerek özsel değerde gerekse uzlaşım olabileceği değerde gerçeklik planı korunur. Meselâ paranın, gerçek bir değere sahip olup olmadığı burada örnek verilebilir. Paranın kendi başına özsel maddi bir değeri yokken, insanlar ona bir değer atfettikleri için masanın üzerindeki bir tür kağıt parçası, bir parça kağıt değil, maddi değeri olan para olabilmektedir.⁴ Paranın gerçek kabul edilen değeriye özsel değil, uzlaşım olabileceği ahlâkîliğin tamamıyla değil ama bir yönüyle meşhûrâtı dışarıda bırakmaması gerektiği burada ileri sürülebilir. Bu iddia aynı zamanda içinde, söz gelimi çalma ve yalan söyleme edimlerinin özü itibarıyla kötü olamayacağı kabulünü taşır. Şayet çalma ve yalan söyleme edimleri doğrudan özleri itibarıyla kötü olsaydı hiçbir zaman çalma ve yalan söyleme edimlerinin meşru bulunmaması gerekirdi. Ancak yalanın söylenmesine izin verilebileceği, hırsızlığın meşru olabileceği bazı durumları tasavvur etmek bazen mümkün görünür. Ödev ahlâkı bu konuda tavrını oldukça net

4 Stan von Hoof, *Understanding Virtue Ethics*, s. 28.

bir şekilde değerlerin özelliği üzerinde kurarken, erdem ahlâkı daha çok tavrını meşhûrâta işaret eden, esnekliğe de kendisini açabilen değerlerden yana koyar.

Ahlâkî doğruların meşhûrâtta olduğu kadar yakınî/burhanî olduğu da pekâlâ aynı zeminde ileri sürülebilir.⁵ Nitekim ödev ahlâkının telakkisinde ahlâkî doğruluk, özsel ve evrensel olmaya talip olduğu için genelleştirilmiş şekilde hep burhanî olmaya dönük tasavvur edilir. Erdem ahlâkında bu ayırım kapalı görünse de kesinliği ve evrenselliği savunan ödev ahlâkına nazaran daha çok ahlâk doğrularını meşhûrâtta kabul etmeye yatkındır. Bunu anlamak zor olmasa gerektir. Ahlâkî değerlendirme sürecinde, karakter, eylem, niyet, ilke, kural vd. unsurlar belirleyicidir. Bu süreçte ilkeye gittikçe formellik ve kesinlik artarken, eyleme gittikçe içeriksel ahlâkî yargının görünürlüğü, başka bir anlamda yanlışılanabilirliği artmaktadır. Bu zeminde ödev ahlâkı anlaşmazlıkların giderildiği formel yapıyı diğerinin aleyhinde öne çıkarırken, erdem ahlâkı ise yine diğerinin aleyhinde içeriksel tarafı öne çıkarır. Erdem ahlâkı çerçevesinde kabul edilen ahlâkî erdemlerin -her ne kadar değişmez ana erdemlerin kabulünü içerse de- toplumdaki topluma, devirden devire değişip dönüşmesi de öne çıkarmaya çalıştığı esneklikle birlikte daha kolay anlaşılabilir.

Antik Yunan'da gerek Platon ve gerekse Aristoteles'in pratik felsefi anlayışlarında ahlâk, aşkın kurallarla ilgili olmaktan daha ziyade kişiye dönük, toplumda üstlenilen rol ya da statüye ilişkin ve orada inşa edilecek erdemlerle ilgili olarak anlaşılmıştır. Erdem ahlâkı çerçevesinde ahlâkî değerlendirme süreci kuraldan daha ziyade karakter merkezli bir ahlâkî düzeyi merkezine yerleştirir.⁶ Kantçı ahlâk düşüncesi üzerinden ifade etmek gerekirse, ödev ahlâkı saf niyette ve kendinde doğru olan ahlâkî edimde tezahür eder. Doğru ahlâkî bir davranış yani ödev, saf niyetten doğan ve kendinde iyi olan edimle taşınan bir pratikte açığa çıkabilir ve söz konusu bu pratik tüm insanlar için zorunlu bir ödev olarak kabul edilir. İlgili ödevin belirlenmesinde ve yaşanmasında, o edimi gerçekleştiren öznenin kişisel özellikleri, ödevin gerçekleştirileceği ortam ve bağlam, ödevde insanı sürüklemesi gereken duygusal yapı itinayla ödev ahlâkı çerçevesinin dışında bırakılır.

5 Stan von Hooft, *Understanding Virtue Ethics*, s. 21.

6 Stephen Leslie, *The Science of Ethics, Putnam's Sons*, New York, 1882, ss. 155-158.

Yeri gelmişken ahlâk felsefesinde işlevsel olarak kullanılan iki tamamlayıcı kavrama göz atabiliriz. Bu kavramlar eylem (action-fiil) ve edimdir (act-hareket). Her eylem harekete dönük tarafıyla edimi ve fazlasını kapsar. Tabir-i diğerle, hayvanların edimi, insanlarınsa eylemleri vardır. Eylem, kapsamına, niyeti, karakter özelliklerini, irade ve bilinci dahil ederken, edimde bunların içerilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla erdem ahlâkında incelemeye doğrudan eylem girerken, ödev ahlâkında ahlâkî uygulama sürecine hem edim hem de saf niyet ayrı ayrı girer. Erdem ahlâkında eylemi belirleyen, doğrudan eylemi gerçekleştiren karakterin fazilete ya da rezilete yaslanan özelliğiyle, ödev ahlâkında saf niyet ve edim ayrı ayrı belirleyendir. Saf niyet ancak kendinde doğru edimle birleşirse ödev ahlâkî dizgesinde zorunlu ödev gerçekleştirilmiş kabul edilir. Her ne kadar erdem ahlâkî ve ödev ahlâkına çizmeye çalıştığımız farklılıklar temelinde ayrımlar öne çıksa da erdem ahlâkının ödevden, ödev ahlâkının ise erdemden koptuğu bir çerçeveyi hedeflemek bize anlamsız görünür.

Ahlâk söz konusu olduğu zaman değerden anlaşılması gerekenlerden birisi de var olanı ideal olana uzandırması gerekliliğidir. Söz konusu bu çerçeve içinde olanın dışında bir de olması gerekenin kabul edilme lüzumunu saklar. Cesaret erdemi, yaşam pratiği içinde hayatla öğrenilebilir, ancak böylesi bir erdemden neden iyi olduğuna ilişkin bir üst belirleme de kendisini hissettirir. Ödev ahlâkında erdemlerin özünün rasyonel olarak bilinilebileceği ve böylece daha ideal olana sıçrama yapma olanağı öngörülür.⁷ Yukarıda temas ettiğimiz gibi erdem ahlâkî şayet daha çok uzlaşım olana işaret ediyorsa böylesi bir sıçrama yapmaya ihtiyaç zaruri görünür. Ahlâksız bir toplumda ahlâksızlığın uzlaşım şeklide bir ahlâk olarak belirmesi, bu toplum sadece kendi içinde uzlaşımca belirlenme ile kalırsa, bu durumu aşamayacağı anlamına gelir. Sıçrama yapmak için ise var olan duruma nazaran ideal bir düzlem, ortak gerçeklik sahası ve atlamanın kendisiyle gerçekleştirilebileceği rasyonel ve vicdani bir güç gerekir.⁸ İşte tam da burada ödev ahlâkının vurguladığı nesnellik ve evrensellik iddiasının önemi göze çarpar.

Ödev ahlâkında nesnellik kadar evrenselleştirilebilir olmak da ahlâkîlik şartıdır. Şayet bir şey ödev olarak telakki edilmişse onun evrenselleştiril-

7 Stan von Hooft, *Understanding Virtue Ethics*, s. 34

8 Stan von Hooft, *Understanding Virtue Ethics*, s. 37.

mesi gerektiği söylenir. Erdem ahlâkında ise çoğunlukla her bir ahlâkî değerlendirme için biriciklik ve hususilik söz konusudur. Özne, pratik yasa-yı uygulayan değil, hususi bir durumu değerlendiren ve ona cevap veren olarak konumlandırılır.⁹ Ödevci teori içinde, birbirinden farklı yerlerden seslendirilse de Tanrı'nın emirlerini yerine getirmenin, insan doğasına konan içsel amaçların gerekliliklerini kavramanın, aklın pratik apriori emirlerine uymanın, herhangi bir yerdeki bireylere tarafsız bir gözle bakan il-keleri aramanın evrenselleştirilebilir ve nesnel olduğu iddia edilir. Erdem ahlâkında ise çoğu erdemlerin önemi ve önceliğinin toplumdan topluma değişebileceği, erdemlerin ancak yaşanan bir pratikte belireceği görüşü ağırlık kazanır. Burada ifade ettiğimiz farklılıkların, iki akımı tamamen birbirinden koparan hususlar olarak değil de her bir teoride diğerine naza-ran daha ön plana çıkan hususlar olarak anlaşılması bizce daha makuldür. Hülasa farklılıkları ortaya koymaya çalıştığımız tartışma zemininin sonun-da her iki akımı birbirinin rakibi değil de tamamlayıcısı olarak alabilmenin mümkün olduğu iddiamızı yenileyebiliriz. Şimdi sıra bu iddianın gerekçe-lendirilmesine dair sorgulamaya gelmiştir.

Erdem Ahlâkı ve Ödev Ahlâkı için Ortak Bir Çerçevenin İmkânı

Günümüz düşünürleri belki de hiç olmadığı kadar kuralcı etik sahasını oluşturan akımlar arasında bir bağlantı kurulup kurulamayacağı sorusunu ciddi şekilde tartışmaya açmış görünürler. Meselâ Marcia Baron, üç etik yaklaşımını kimisi karakteri, kimi eylemi ve kimisi niyeti öne çıkardıkları için aynı çatı altında birleştirmenin neredeyse imkansız olduğunu ifade ederken, aynı esere katkı sunan Philip Pettit, ortak sorularla yaklaşımları aynı düzleme çekmenin ve aralarında bağlantılar keşfetmenin mümkün olduğunu ima eder.¹⁰ Son dönemde eylemi, karakteri, niyeti ve sonucu ayrı ayrı merkeze alarak farklı vurgu temellerine gönderimde bulunarak yaklaşımları dört başı mamur şekilde birbirinden ayırmanın ve bir diğerini tamamıyla dışarıda bırakmanın imkanı oldukça tartışmalı hale gelmiştir.

Son dönem etkili erdem ahlâkçılarında birisi olarak kabul edilen Hursthouse, erdem ahlâkının merkeze karakteri olsa da, eylemin bizatihi kendi özünü düşünmenin pratik yargılamada sürecin dışında tutulama-yacağını ifade ederek, bir eylemin ve sonucunun ancak erdem sahibi bir

9 Stan von Hooft, *Understanding Virtue Ethics*, s. 20.

10 Baron, M., Pettit, P., Slote, M., *Three Methods of Ethics*, Blackwell, Oxford, 1997.

öznenin karakterini yansıtır şekilde sergilendiğinde doğru olarak adlandırılabileceğini düşünür. Buradan hareketle ise karakter, erdem ve eylemin birbirinden ayrı tasniflerle değerlendirilmesinin uygun olmayacağını öne sürer.¹¹ Yine faydacı teori ile ödev teorisinin aynı düzlemde değerlendirilmesi imkanını tartışan Ewing ve Frenkena da burada ekoller arası geçişkenliğe katkı sunan isimler olarak düşünülebilir. Ross ve MacIntyre'ın da ahlâk anlayışlarının erdem ve ödev ahlâk teorilerini birleştiren bir temeli bize sunduklarını ifade edebiliriz.¹²

Erdem ahlâkında, erdemli bir karakterin, doğru eylemin ne olacağına dair soruşturmadan önce var olması önseldir; Kantçı ahlâk anlayışında, iyi istencin gelişimi ve yöneldiği kendinde iyi edim, doğru eylemlerin ortaya konabilmesi için zorunludur; faydacı ahlâk yaklaşımında ise faydanın –ya da hazzın- olabildiğince yükseltilmesi tüm doğru eylemlerin ölçütü olarak vurgulanır. Ancak özellikle faydacı etikte faydanın yükseltilmesi anlayışı merkez olsa da neyin yapılması gerektiği sorusu sürekli tartışmalı kalır. Bu minvalde kuralcı faydacılar bu problemi çözmeye çalışarak faydacı teoriyi ödev ahlâkının sınırına komşu etmeye çalışırlar. Biraz önce ismini verdiğimiz Frenkena, faydacı teorisinin eksikliklerini ödev teorisinden karşılanabileceğini ima eder.¹³ Erdem ahlâkı ve ödev ahlâkında eyleme ilişkin merkezîyet eylemin önünde ve sırasında, fayda ahlâkında ise eylemin sonundadır. Bizler ise söz konusu bu ortaklık ve neyin yapılacağına ilişkin ön bilginin varlığının, erdem ahlâkı ve ödev ahlâkını birbirine yaklaştırdığını ve hatta birbirilerini birbirleriyle tamamlamayı getirebileceğini öne sürebiliriz.

Kant'ın ahlâk teorisine getirilen en büyük itirazlardan birisi, öne sürülen etik ilkelerin formel şekilde doğru olarak kabul edilebilirliklerinin olduğu, ancak bunların bize karşılaştığımız durumlarda nasıl davranmamız gerektiğini söylemiyor olmasına yönelik belirir. Kant'ın bir özne tasarımı-na giderken, damarlarından kan akmayan bir özne tasarımı çerçevesinde

11 Rosalind Hursthouse, "Normative Virtue Ethics", ss. 19-35. (R. Crisp, *How Should One Live?: Essays on Virtues*, Clarendon Press, Oxford, 1998)

12 Geniş bilgi için bkz. Muhammet Enes Kala, *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.

13 Frankena'nın anlayışının geniş çerçevede tartışıldığı, Harun Tepe, *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara, 2011 eserine bakabilirsiniz.

teorisinin formelliklerle sınırlandırıldığını ve yaşayan bireylerin dünyasına indirgenildiğinde oldukça derin sorunlara sebebiyet verdiğini gözlemlemek mümkündür. Ewing bu formelliğin eksikliğini Kant'ın ahlâk sisteminin utilitaryan/faydacı içerikle doldurularak giderilebileceğini düşünür ve şunları ifade eder: “Kant'ın etik anlayışı neyin doğru olduğuna ilişkin bir araç olarak kabul edildiği sürece daha çok faydacı olacak olan bir bakış açısıyla birlikte yeniden değerlendirilmeli ve yenilenmelidir. Ancak burada bu, mutluluğu sadece iyi olarak kabul etmek anlamında değil, eylemin doğruluk ve yanlışlığını eylemlerin meydana getirdiği iyilik ve zarardan çıkarmak anlamında yapılmalıdır.”¹⁴ Ewing, Kant'ın ayakları yere basmadığını düşündüğü teorik gücü oldukça yüksek olan etik teorisini, ona faydayı dahil ederek, pratik boyuta çekmeye çalışır. Bu bakımdan uğraşısı içinde iki ekolü birleştirdiği yeni bir modele işaret eder.

Doğru edimin neliğine ve aynı zamanda erdemli bir karaktere dair soruşturma aynı düşüncede ikisine adil davranılarak oluşturulduğunda, olabildiğince tam bir ahlâk tasavvuruna yaklaşabilmeyi her zamankinden daha çok umut edebiliriz.¹⁵ Aslında bir ödevci düşünür de olsa, buna Kant da imalarda bulunmuştur. Kant, vazifeye uygun eyleyen kişinin karakterinin öncelikle sağlam olmasını şart koşar, dolayısıyla erdemli bir kişilik yapısı, ahlâk yasasının hitap edeceği, vazife yükleyeceği kişilik yapısı olmalı ki, bu kişi hata ettiğinde pişmanlık duysun ve vazifesini yerine getirineyse mutluluk duyabilsin.¹⁶ Aynı zeminde Aristoteles'in toplum için iyi bir yaşam pratiğinde oluşturulan ortak yasa ve ortak yaşam pratikleri ekseninde yüklenen ödevlerle ahlâkî sahada ilerlenebileceğini düşünmesi de ele alınabilir. O halde erdem ve ödev ahlâklarını bu kadar uzlaşmaz şekilde birbirinden ayırmak aslında pek makul görünmemektedir, her erdem ahlâkı içinde ödev ahlâkı, her ödev ahlâkı içinde erdem ahlâkından parçalar taşır. Zira her teori, insan unsurunu merkeze almakta, onun niyet, edim ve eylemlerinin sonuçlarıyla uzaktan ve yakından ilişki kurmak zorunda kalmaktadır.

14 A.C. Ewing, *Ethics*, Macmillan, New York, 1965, s. 60.

15 Krş. James Rachels, *The Elements of Moral Philosophy*, McGraw Hill, New York, 1999, ss. 190-192

16 Krş. Kant, *Pratik Akılın Eleştirisi*, Çeviren: İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999, ss. 44-45

Ahlâk, ilişkisel bir düzlemdeyse, tabir-i diğerle ahlâk, ben-ben, ben-Sen/sen ya da ben-o ilişkisel düzleminde aranacaksa, ahlâkîliğin ilk ve başat ayağı “ben” ayağı olacaktır. Eylem, ardında onu gerçekleştiren bir ahlâk öznesini saklamakta ve ona işaret etmektedir. Eyleme yüklenen değerlerin öznenin kazandığı değerden ayrı düşünülememesi de bu zeminde önem kazanır. Dolayısıyla kişinin karakterini geliştirmesini ve şahsiyetinde tebarüz eden erdemlere sahip olmasını, ahlâkî soruşturmayı erdem ahlâkı zemininden ama onu ödev ahlâkıyla ilişkili okumak suretiyle ahlâk kişinin ilk vazifesi olarak görebiliriz.

Erdemlerin bütüncül yapısı ve erdemlerle müteşekkil bir ahlâk öznesi dikkate alınmadığında, o özne yapısından sadır olan eylemler, belli bir olgunluğa ulaşmış rasyonel bir ahlâk kişisi nezdinde hayranlık uyandırmazsa ahlâkî alana dair akletme yanlış sonuçlara her zamankinden daha açık hale gelebilir. Erdem ahlâk teorisi, alternatif bir teori olarak anlaşılmasındansa olmazsa olmaz tamamlayıcı bir teori olarak anlaşılması bu manada daha makul görünebilir. Bu çerçevede bazı düşünürlerin kuralcı ahlâk anlayışlarının özellikle ödev ahlâkı ve faydacı ahlâk teorilerinin erdem ahlâkıyla tamamlanabileceğine dair ön deyilerini hatırlatabiliriz.¹⁷

Salt erdem ahlâkı tamamlayıcı olmaksızın alternatif bir kural koyucu teori olarak alındığında bazı sıkıntılar belirebilir. Kişi doğruyu söyleme ama bunu yaparken de birisini ciddi şekilde incitme durumuyla karşı karşıya kaldığında hangisini tercih etmelidir? Doğruluk ve nezaket sahip olunması gereken iki önemli erdemdir. Kişi sadece erdem ahlâkı içinde kaldığında ortaya çıkan bu çatışkını nasıl giderebilir? sorusu sadece ödev ahlâkı içinde karşılaşılan çatışkının ona has olmadığını aynı zamanda bize gösterir.¹⁸ Söz konusu ettiğimiz düşünce zemini, bir taraftan da hiçbir kural koyucu ahlâk teorisinin kendisini diğerlerinden kategorik olarak tecrit etmemesini ve eylemin öncesi, sırası ve sonrasında ortak pratik ufku birlikte inşa etmeleri gereğini bize hatırlatır. Bu nispetle erdem ahlâkını, bir ahlâk teorisinin ayrılmaz ve zorunlu bir parçası olarak alıp onu salt kendi başına mamur bir teori olarak almamak, karşıdaki teoriyi de ondan ayrı bırakmamak bize daha makul görünür. Aynı şey, aslî ödev konusunda her zaman

17 James Rachels, a.g.e., s. 190; Lain King *How to Make Good Decisions and Be Right All the Time: Solving the Riddle of Right and Wrong*, London: Continuum 2008.

18 James Rachels, a.g.e., ss. 191-192.

ahlâkî riske işaret eden ödev yaklaşımı için de geçerlidir. Sadece -yapmalı ya da yapmamalı- ekseninde kalarak bu ahlâkî risk, nasıl en aza indirgenecektir? sorusu bir taraftan olası yaşanabilecek trajedilere işaret etse de bir bakıma ödev ahlâkının içinde bulunduğu mümkün kriz durumlarını içinde saklar. Şüphesiz burada durum karşısında çıkmazda kalan ahlâk kişinin karakter yapısının karşılaşılan riski almada ve onu en aza indirmede yardımcı olabileceğini düşünebiliriz.

Söz konusu tamamlayıcı sentetik çerçeve, erdem ahlâkında tebarüz eden esnek-uzlaşım sal zemini gerekli görünürken yeterli görmez, ona, kıvam ve ideal kazandıracak burhanî zeminden kopmaması gerektiğini salık verir, söz konusu bu zeminin taşıyıcısı ise yukarıda işaret ettiğimiz üzere ödevci ahlâk yaklaşımıdır. Tamamlayıcı zemin, formel olan ile içeriksel olanın zaman, kişi ve bağlam çerçevesinde sürekli yeniden anlaşılıp ahlâkın her şart ve çerçevede yine ve yeniden tezahür etmekte olan insani bir gerçeklik olduğuna işaret eder. Taslaşımızı çizerken, değer sahasının fenomen sahada bir dinamikliğe maruz kalsa da kendi başına ideal düzlemde nesnel ve evrensel olduğunu düşündüğümüzü ifade edelim. Aynı şey, değer sahasının önemli bileşenlerinden olan erdemler için de geçerlidir, her ne kadar erdemler listesinin toplum, bağlam ya da zamana göre değişebildiğini görsek de o erdemleri o erdemler kılan düzlemin değişmeden kaldığını görebilmemiz gerekir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi ahlâk söz konusu olduğunda ilkelerin evrensel olduğunu ancak o ilkelerin yaşanma biçimi ve üsluplarının farklılık arz edebileceğini düşünebiliriz. Ahlâk felsefesinde iş tümele çıkıp soyutluk arz ettikçe nesnellik ve evrenselliğin, tikele inip tecrübi sahada karşılık bulmaya başlayınca da özneliğin ve hususiliğin arttığını gözlemek mümkündür. Ancak söz konusu zeminde amaç değerler olarak da karşılık bulabilecek ahlâkî ilkelerinin ve ana erdemlerin objektif ve evrensel olabileceğini düşünmemiz gerekir¹⁹ aksi durumda ahlâkî sahada salt göreceliğin hakim olduğu ve ahlâkî manada yargılama dilinin boşa düştüğü, hiçbir değer anlamını koruyamadığı bir düzlemin varlığını kabul etmek durumunda kalabiliriz.

Araç değerlerde ortaklık olmadığı için merkezî kıymet onun için göreceliliktir, amaç değerler ise insanın şahsi çıkar ve menfaatinin üstünde olduğu için bu değerlerde nesnellik ve ortaklık, merkezî kıymet olarak

19 James Rachels, *The Elements of Moral Philosophy*, ss. 186-187.

belirir.²⁰ Tikel insanları, tarihleri, çağları, coğrafyaları aşan her türlü değer bize nesnellığı hatırlatır niteliktedir.²¹ “Her yerde hak, haktır, adalet de adalettir; her yerde söz verme söz vermedir; dürüst olma, dürüst olmadır; aldatma, aldatmadır; hilekarlık, hilekarlıktır; yalancılık, yalancılıktır; ancak bunların sosyal çevre tarafından kıymetlendirilmesi, sosyal çevrede uyandırdığı tepki birbirinden farklıdır.”²² Değerler, insan aklının ortak nesnesi olabilmesi için nesnel niteliği haiz olmalıdır. Ancak nesnellik bu değerlerin bizzat mahiyetlerine müteallik olup, onlar üzerinde insanların epistemik yeti ve maharetlerine taşırılmamalıdır. Bu nispetle her bir akıl, üzerinde düşündüğü değerlerin nesnel olduklarını bilecek ancak kendi anlayışını nihai bir değerlendirme olarak sunamayacaktır.

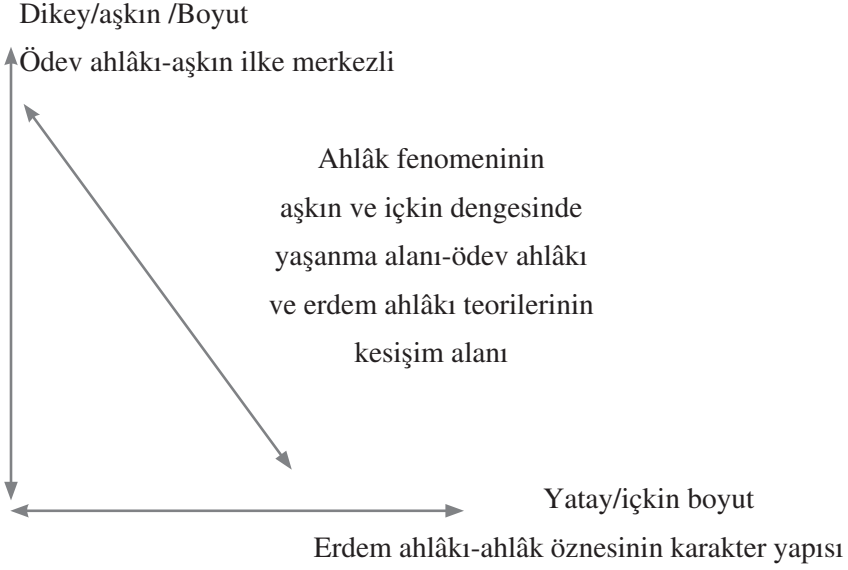
Erdem ahlâkı ve ödev ahlâkı yaklaşımlarının bütüncül bir zeminde telifi, bize teoriden pratiğe giderken nesnellikten öznelliğe de taşınabilen ahlâk fenomeninin yakalaması gereken denge noktalarını kavrama ve yaşama imkanı sunabilir. Ahlâk söz konusu olduğunda onu değişen ve değişmeyen boyutlarıyla birlikte anlamak önem arz eder. Onun değişmeyen, nesnel ve evrensel açık tarafı aşkın ve dikey boyutuyla ilişkili okunabilirken, değişen, öznel ve hususileştirilebilen tarafı da yatay boyutuyla ilişkilidir. Dikey boyutu olmayan ahlâk, göreceleşir, araç değerler, amaç değer haline dönüşebilir; ahlâkî değerın önemi ve değerinden bahsetmek, rasyonel tartışma zemini inşa etmek olanaksız hale gelebilir. Yatay boyutu olmayan ahlâk ise yaşanamayan işlevsiz teoriler çöplüğü halini alabilir. O halde ahlâk fenomeninin düşünülüp, yaşanabilmesi için hem dikey hem de yatay boyutları birlikte düşünmek önemlidir. Bu zeminde dikey boyutun, ahlâk öznesine ahlâkî bir çerçeve çizen, ona bağlayıcı ahlâkî ilkeleri beyan eden ödev ahlâkı, yatay boyutun ise ahlâk öznesinin nasıl bir insan olması gerektiğini ona hatırlatarak ahlâkî değerlendirmeyi özne, bağlam, zaman

20 Değer konusuna ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Murtaza Korlaelçi, “Küreselleşme Karşısında Manevi Değerlerimiz”, *Felsefe Dünyası*, sayı: 41, 2005/1, ss. 93-95.

21 Takiyettin Mengüşoğlu, *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar*, ss. 31-32; “Örf ve adetler, insanlığın ideal arayan iradesini doyurmaktan uzaktır. Hem de örf ve adetler izafidir, toplumlara ve zamana göre değişirler. Ahlâkın ilkeleri ise değişmez, bütün vicdanlarda ve her devirde onlara aynı şekilde rastlmaktayız. ‘Adam öldürmek ve yalan söylemek kötülüktür’ derken, bunun her insan için ve her devirde böyle olduğunu düşünürüz. Tarihi ve edebiyat eserlerini okuduğumuz zaman, insanda edebi olarak değişmeyen değerlerin varlığını ve vicdanın insanlarda aynı yağıya sahip olduğunu anlıyoruz.” Nurettin Topçu, *Ahlâk*, Dergah Yay., 2005, İstanbul, s. 169.

22 Takiyettin Mengüşoğlu, *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar*, s. 41.

ve biricikliği ıskalamadan yaşam pratiği içerisinde kucaklamaya çalışan erdem ahlâkıyla karşılaşabileceğini söylemek mümkündür. İfade etmeye çalıştığımız hususlar, aşağıdaki şekil yardımıyla da anlaşılabilir.

Sonuç

Kural koyucu ahlâk felsefesi kendisini çoğunlukla erdem ahlâkı, ödev ahlâkı ve faydacı ahlâk pencerelerinden açık eder. Söz konusu tasnife konu olan üç ekol, çatışmacı bir zeminde değerlendirildiği kadar, uzlaşmacı ve tamamlayıcı bir zeminde de değerlendirilmeye açık görünür. Çalışmamız ikinci bakış açısının imkanını, erdem ve ödev ahlâklarının mukayese edildiği tamamlayıcı zeminde birbirlerine seslenme çerçevesini değerlendirmeye çalışmıştır.

Etüdümüz, mukayese zeminini öncelikle öznellik ve nesnellik üzerine kurmuştur. Bu zemin ahlâkın bir yönüyle öznelliğe kapı aralayan meşhûrât, bir yönüyle de nesnellığı bulan burhaniyâta yaslanan nitelikleriyle değerlendirilmiştir. Ödev ahlâkının, formelliği ve nesnellığı merkezine alırken, erdem ahlâkının daha çok ahlâk öznesi merkezinde eyleyenin karakter özellikleri ve huyları çerçevesinde öznelliğe daha yakın bir tutumu tercih ettiğini ileri sürebiliriz. Ahlâkî değerlendirme sürecinde, karakter, eylem, niyet, ilke, kural vd. unsurların belirleyici olduğu ifade edilir. Bu süreçte

ilkeye gittikçe formelliğin ve kesinliğin arttığı, eyleme gittikçe içeriksel ahlâkî yargının görünürlüğüünün, başka bir anlamda yanlışlanabilirliğinin arttığı görülebilir. Bu zeminde ödev ahlâkî anlaşmazlıkların giderildiği formal yapıyı diğerine nispetle öne çıkarırken, erdem ahlâkî ise yine diğerine nispetle içeriksel tarafı daha çok öne çıkarır. Yine ödev ahlâkî, ahlâkın nesnellğine odaklanan burhânî tarafı öne çıkarırken, erdem ahlâkî, ahlâkın, özneliğe daha çok odaklanan ve ona esneklik kazandıran meşhûrât tarafını öne çıkarır. Ahlâk fenomenine baktığımızda öyle görünür ki ne nesnel taraf, öznel tarafa tercih edilmeli, ne de öznel taraf, nesnel tarafın önünde yer almalıdır. Aslolanın ahlâkî yaşarken veya ahlâkî fenomeni değerlendirirken öznel ve nesnel arasındaki denge noktalarını keşfetmek demek olduğunu bu bağlamda ifade edebiliriz.

Ahlâk söz konusu olduğu zaman değerden anlaşılması gerekenlerden birisi de var olanı ideal olana uzandırmasıdır. Bunun içinde olanın dışında bir de olması gerekenin kabul edilme lüzumu vardır. Olgusal olan, burada olan ve yaşanan duruma erdem ahlâkî işarette bulunurken, olması gereken ideal duruma daha çok ödev ahlâkînin vurguda bulunduğunu görmek olasıdır. Ahlâkın anlaşılması ve yaşanabilmesi içinde yukarıda da işaret edildiği üzere hem olgusal olanın hem de ideal olanın aynı zeminden eyleme, niyete, özneye ve sonuca seslenmesi gerekir. Ahlâksızlığı bir ahlâk olarak belirlemiş bir toplumda ahlâksızlığın uzlaşımalsı şekilde bir ahlâk olarak belirmesi, bu toplum sadece kendi içinde uzlaşımçı belirlenme ile kalırsa bu durumu aşamayacağı anlamına gelir. Burada ödev ahlâkînin vurguladığı nesnellik ve evrensellik iddiasının önemi göze çarpar. Ancak evrensel ve nesnel iddiaların pratikten kopuk sadece teoride belirmesi de ahlâkın işlevselliği için hiçbir anlam ifade etmeyecektir.

Yukarıda da işaret ettiğimizi yeniden söyleyelim, erdem ahlâkî ve ödev ahlâkî yaklaşımlarının bütüncül bir zeminde telifi, bize teoriden pratiğe giderken nesnellikten özneliğe taşınabilen ahlâk fenomeninin yakalaması gereken denge noktalarını kavrama ve yaşama imkanı sunar. Ahlâk söz konusu olduğunda onu değişen ve değişmeyen boyutlarıyla birlikte anlamak önem arz eder. Onun değişmeyen, objektif ve evrensel açık tarafı aşkın ve dikey boyutuyla ilişkili okunabilirken, değişen, öznel ve hususileştirilebilen tarafı da yatay boyutuyla ilişkilidir. Dikey boyutu olmayan ahlâk, göreceleşir, araç değerler amaç değer haline dönüşebilir; ahlâkî değerlerin önemi ve değerinden bahsetmek, rasyonel tartışma zemini inşa etmek olanaksız hale gelebilir. Yatay boyutu olmayan ahlâk ise yaşanamayan işlev-

siz teoriler çöplüğü halini alabilir. O halde ahlâk fenomeninin düşünülüp, yaşanabilmesi için hem dikey hem de yatay boyutları birlikte düşünmek önemlidir. Bu zeminde dikey boyutun ahlâk öznesine ahlâkî bir çerçeve çizen, ona bağlayıcı ahlâkî ilkeleri beyan eden ödev ahlâkı, yatay boyutun ise ahlâk öznesinin nasıl bir insan olması gerektiğini ona hatırlatarak ahlâkî değerlendirmeyi özne, bağlam, zaman ve biricikliği ıskalamadan yaşam pratiği içerisinde kucaklamaya çalışan erdem ahlâkıyla karşılanabileceğini söylemek mümkündür.

Öz

Erdem Ahlâkı ve Ödev Ahlâkının Birbirlerine Seslenmesinin İmkânı

Batı ahlâk felsefesinde kural koyucu ahlâk felsefesi kendisini çoğunlukla erdem ahlâkı, ödev ahlâkı ve faydacı ahlâk pencerelerinden açık eder. Söz konusu tasnife konu olan üç ekol, çatışmacı bir çerçevede değerlendirildiği kadar, uzlaşmacı ve tamamlayıcı bir bağlamda da değerlendirilmeye açıktır. Çalışmamız ikinci önermeyi kabul edip, bu önermenin imkânını erdem ve ödev ahlâklarının mukayese edildiği tamamlayıcı bağlamlar üzerinden değerlendirmeye çalışacaktır. Etüdümüzü Aristotelesçi erdem ahlâkı ile Kantçı ödev ahlâkı üzerinden inşa etmeyi deneyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ahlâk felsefesi, erdem ahlâkı, ödev ahlâkı, Aristoteles, Kant

Abstract

The Possibility of Addressing of Virtue Ethics and Deontology with Each Other

In western moral philosophy, normative ethics exposes itself the frameworks of virtue ethics, deontology and utilitarianism. The three moral schools subjecting to the classification in question can be evaluated in the agreeable and complementary frames as much as having been assessed in the irreconcilable frame. The paper shall reclaim the second proposition and trying to evaluate the possibility of the second proposition in the contexts of comparing virtue ethics and deontology. The study shall be built on the Aristotelian virtue ethics and Kantian deontology.

Keywords: Ethics, virtue ethics, deontology, Aristotle, Kant

Kaynakça

- Ewing, A.C., *Ethics*, Macmillan, New York, 1965.
- Hooft, S. V., *Understanding Virtue Ethics*, Acumen, Chesham, 2006.
- Kant, I., *Pratik Aklın Eleştirisi*, Çeviren: İonna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 1999.
- Baron, Pettit, P., Slote, M., *Three Methods of Ethics*, Blackwell, Oxford, 1997.
- Kala, M.E., *Erdem ve Ödev Ahlâklarına Yeni Yaklaşımlar: David Ross ve Alasdair MacIntyre*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2015.
- King, L., *How to Make Good Decisions and Be Right All the Time: Solving the Riddle of Right and Wrong*, London: Continuum 2008.
- Korlaelçi, M., “Küreselleşme Karşısında Manevi Değerlerimiz”, *Felsefe Dünyası*, sayı: 41, 2005/1.
- Mengüşoğlu, T., *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965
- Rachels, J., *The Elements of Moral Philosophy*, McGraw Hill, New York, 1999.
- Rosalind Hursthouse, R., ” Normative Virtue Ethics”, (R. Crisp, How Should One Live?: Essays on Virtues, Clarendon Press, Oxford, 1998)
- Stephen, L., *The Science of Ethics, Putnam’s Sons*, New York, 1882.
- Tepe, H., *Etik ve Metaetik*, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara, 2011.
- Topçu, N., *Ahlâk*, Dergah Yay., İstanbul, 2005.